

Arheološke ostaline na planini pod Ratitovcem

Janez Bizjak

Planina Pečana leži pod severnim in severovzhodnim pobočjem Ratitovca oz. Gladkega vrha (1.667 m). Razmeroma položni pašniki, na katerih pasejo kmetje iz Nemškega Rovta, se raztezajo v smeri od severozahoda proti jugovzhodu na nadmorski višini od 1.400 do 1.500 m. Na jugovzhodnem robu planine poteka meja z občino Železniki.

V zgodovinskih virih je Pečana prvič dokumentirana v darilni listini, s katero je 30. junija leta 973 cesar Otto II. podaril freisinškemu škofu Abrahamu današnje škofjeloško ozemlje. V tej listini je Pečana omenjena kot severna meja freisinškega (škofjeloškega) gospostva (Melik, 1950 in Blaznik, 1973), Müllner (1909, str. 123) pa je v zvezi z letom 973 navedel, da je bila Pečana tedaj zapisana kot "*Alpe Bosanga*", v posebni opombi pa je dodal še ime Pečana.

Zanimivi so večstoletni spori med blejskim gospostvom in Bohinjci za lastništvo planine. Meja je bila na takratnih pomanjkljivih zemljevidih slabo vrisana, mejna območja v visokogorju pa so bila

vedno in povsod, ne le pri Pečani, predmet konfliktov, včasih tudi manjših oboroženih spopadov med vasmii. Pri Müllnerju in Meliku na več mestih bremo, da je bila Pečana sprva blejska planina. Melik: "*Glede planine Pečana na Ratitovcu je na Bledu živa tradicija, da je bila nekdanj v lasti Blejcev oz. briksenskega blejskega gospostva*" (str. 94 in 136). "*V neposrednem gospodarskem območju fevdalnega gospostva Bled je ostala visoka planina Pečana, pa visoka Komna s svojimi sušnimi planinami, predvsem Na Kraju in Govnjač*" (str. 98). "*Že Müllner se je čudil, kako si je Blejsko gospostvo prihranilo sicer največjo, a najbolj pušto planinsko področje na Komni*" (str. 99). Blejsko gospostvo in njegovi poznejši zakupniki so v imenu škofije iz južnotiroškega Brixna celih 800 let upravljali z obsežnim delom Julijskih Alp, od Bleda z okolico, pokljuških gozdov do dela Bohinja in njegovih planin. Brixen je to zemljiško posest dobil z darilno listino iz leta 1004, s katero je cesar Henrik II. škofu Albuinu podaril ozemlje med Savo Bohinjko in Savo Dolinko.

Po sledih prvih rudarjev

Zanimivo je, da zgodovinski viri omenjajo pašništvo, manjkajo pa podatki o nabiralcih rude, kopačih in o prvih rudarjih v našem visokogorju. Kot da jih ne bi bilo, so ostali pozabljeni, prezrti in odrinjeni iz našega spomina, čeprav so se številne visoke pašne planine razvile iz prvotnih rudarskih selišč (npr. Klek, Ovčarija, Lipanca, Krstenica, Poljanica na Lepi Komni, planine Zapotok in v Plazeh nad Trento, Vodotočnik v Kamniško-Savinjskih Alpah). Morda so v ozadju omenjene odrinjenosti konflikti, ki so se od antike naprej vlekli med rudarji, oglarji (kopiščarji) in železarji na eni ter med kmeti oz. lastniki zemljišč na drugi strani. Rudarji in železarji so namreč v vseh zgodovinskih obdobjih imeli poseben, celo prednosten družbeni status, nikoli niso bili podrejeni fevdalni gosposki, ampak samostojnim rudarskim sodiščem. Za Julijske Alpe je bilo več stoletij pristojno rudarsko sodišče v Beljaku, postavljeno s cesarskim dekretom. Kmetje so se stalno pritoževali, kako jim rudarji delajo škodo na pašnikih in sekajo les v gozdovih, ki niso njihovi, rudarji pa so se stalno pritoževali, da jih kmetje ovirajo pri njihovem delu, jim nagajajo ter da jih

fevdalni gospodje preganjajo, mučijo in neupravičeno zapirajo. Rudarska sodišča so v sporih praviloma vedno odločala v korist rudarjev.

Zakaj je bilo briksenški škofiji tako pomembno imeti v lasti Pečano in za pašo zelo slabe planine na Komni, je bila dolgo velika uganka. Danes utemeljeno domnevamo, da zaradi strateško pomembnih nahajališč železove rude. Nabiranje, kopanje in taljenje železove rude, gorsko pašništvo ter oglarstvo so bile gospodarske dejavnosti, ki so zadnja tri tisočletja spreminjale podobo visokogorja Julijskih Alp, prebivalcem pod gorami pa omogočile preživetje. Železo je strateška surovina v evropski zgodovini. Cerkevni in posvetni vladarji, ki so gospodarili nad območji z železovo rudo, so krojili usodo evropskih dežel in spreminjali njihove politične meje. V tej luči so imele Alpe s svojimi bogatimi rudnimi nahajališči poseben pomen. V srednjem veku so med alpskimi deželami izbruhnile številne vojne zaradi sporov glede pristojnosti nad območji z železovo rudo, npr. večkratne vojne med Tirolsko in švicarskim Engadinom v 14. in 15. stoletju.

Julijske Alpe in Karavanke leže v širokem pasu med Jadranom in Donavo, kjer je bila železova ruda najbolj kakovostna in kjer so znali kovati slovito ner-

Pogled na planino in najdišče v ospredju.
Foto: Pavel Jamnik

javeče noriško jeklo – ferrum noricum. Meči iz tega jekla so bili strah in trepet rimskih legij, uporabljali pa so ga tudi za kirurške instrumente, kakor je zapisal Galen, filozof in dvorni zdravnik cesarja Marka Avrelija. So noriško jeklo izdelovali tudi v Bohinju in okolici, kakor so sklepali nekateri zgodovinarji? Domneva je zelo verjetna, toda za njeno potrditev bo treba še veliko trdega dela v arhivih in na terenu. Neverjetni strateški pomen tega dela Julijskih Alp je prepoznaven v nenavadni prostorski delitvi verskih pristojnosti med Oglejem, Brixnom in Freisingom, saj so se njihove meje križale prav v Bohinju. Zato tudi v zvezi s Pečano in njenim lastništvom ne presenečajo stalni spori med Bledom (Brixen) in Bohinjem (Freising oz. njegovo radovljiško gospostvo). Z upadanjem vpliva in moči blejskega gospostva je Pečana počasi prehajala v pašno območje Bohinja in spomini na nekdanjo blejsko planino so počasi zbledeli. Toda sporov s tem še ni bilo konec. Za pašne pravice so se potegovali kmetje iz Selške doline in iz Nemškega Rovta. Ko so po prvi vojni zaradi nove državne meje in strogega obmejnega režima kmetje iz Nemškega Rovta izgubili lastnino na Planini za Šavnikom, so z državno gozdno upravo sklenili desetletno zakupno pogodbo, ki jim je omogočala pašo na Peča-

ni med letoma 1922 in 1932. V nemirnem času pred drugo vojno se te pašne pravice niso spreminjale.

Ratitovec je zelo bogat z železovo rudo, ki še danes leži na vseh planinskih poteh, ki vodijo proti vrhu. Tudi na Pečani in v njeni okolici leži veliko vidnih ostalin starega rudarjenja. Ob traktorski cesti v gozdu na zgornjem delu pred planino je veliko območje površinskih rudnih jam oz. kotanj, večje vrtače nad gozdno mejo pod grebenom Ratitovca pa so tipične ostaline površinskih rudokopov. Med njimi je tudi ograjen rudniški jašek, označen kot jašek sv. Jožefa in sv. Frančiška, v katerem naj bi kopali železovo rudo v letih 1820–1860. Poznavalci rudarstva vedo, da je pod Ratitovcem še več podobnih jaškov, ter trdijo, da imenovani jašek leži drugod in da je označena tabla na napačnem kraju.

V okviru desetletnega raziskovalnega programa UNESCO-MAB 3000 let pašništva in rudarstva v Julijskih Alpah, vodil ga je Triglavski narodni park (TNP), trajal pa je od leta 1997 do 2006, smo v zadnjih petnajstih letih med evidentiranjem kulturne in arheološke dediščine in visokogorju sistematično pregledovali aktivne ter opuščene planine v Julijskih Alpah in v njihovem predgorju. Vsa dela so bila opravljena na podlagi dovoljenja Ministrstva za

Najdišče na izravnavi nad vrtačo.
Foto: Pavel Jamnik

kulturo 616-9/99 z dne 4. 6. 1999 za obdobje 1998–2000 in podaljšane dovoljenja 616-9/99 z dne 1. 3. 2000 za obdobje 2000–2007. Tako kot na večini planin se je tudi na Pečani na podlagi dolgoletnih izkušenj potrdila teza, da sledi prvotne planine nikoli niso skrite na mestu ali blizu današnjih stavb, ampak daleč stran. Ostaline rudarskih bivališč so bile najdene sredi pašnikov, kar je za pastirske stavbe netipično, saj so jih praviloma postavljali na robu pašnih površin. Tako kot v dolini, kjer so bila prvotna naselja zgrajena vedno na robu polj in travnikov, nikoli pa ne med njimi.

Kratek kronološki pregled raziskav na Pečani

12. JUNIJ 2004

Janez Bizjak je opravil prvo arheološko topografsko evidentiranje planine. Poskusno testiranje travne ruše na robu sedelca nad veliko vrtačo, domnevno starega rudokopa, kjer so bili slabo vidni obrisi temelja stavbe neznane starosti in neznane namembnosti, je presenetilo z različnimi arheološkimi ostalinami: več fragmentov zgodnjerednjeveške keramike (debela, zelo groba in porozna struktura z grobimi silikatnimi zrci črne in rdečkaste barve z vzorci valovnice), večji kos temno sivega kremenca, zaokrožen in gladko obdelan brusilni kamen iz rjave silikatne kamnine ter nekaj kosov železove rude, predvsem bobovca. Prisotnost železove rude med zdrobljeno keramično posodo utemeljuje domnevo, da so na tem mestu živeli in delali nabiralci rude oz. rudarji in da so najdeni ostanki temeljev ostaline njihovih bivališč.

20. AVGUST 2004

Na komisijem ogledu novega najdišča smo sodelovali arheologinja dr. Jana Horvat (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU), Barbara Ravnik (takratna direktorica Gorenjskega muzeja) in Marija Ogrin (vodja Muzeja Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici) ter Janez Bizjak. S točnimi izmerami so dokumenti-

rali najdišče ter v novi testni sondi odkrili več fragmentov zgodnjerednjeveške keramike, plast oglja in pod velikim kamnom na globini 20 cm bronasto zaponko (fibulo).

24. MAJA 2005

Etnolog dr. Tone Cevc, idejni oče in *spiritus agens* raziskav v visokogorju slovenskih Alp, ter dr. Jana Horvat, Marija Ogrin, Miran Bremšak in Janez Bizjak smo opravili sistematični topografski pregled širšega območja planine ter s testnimi poskusi preverili več manjših domnevnih lokacij (s fragmenti poznoantične lončenine) na vzhodnem pobočju. Dogovorili smo se, da je na območju prvega najdišča nujna izvedba zaščitnega arheološkega izkopavanja.

9. OKTOBRA 2006

V organizaciji Gorenjskega muzeja se je začelo zaščitno arheološko izkopavanje in se zaključilo konec oktobra. Izkopavanje je vodila Marija Ogrin, dela pa je izvajala skupina študentov. Na dveh velikih odkopanih ploskvah so bili očiščeni ostanki temelja stavbe velikosti 4 x 4 m, med izkopanim materialom pa je bilo največ ostankov zgodnjerednjeveške keramike. Na poskusnih testnih sondah v okolici je bila najdena tudi poznosrednjeveška in novoveška keramika iz 16. in 17. stoletja, kar kaže, da je bila planina stalno obiskana v daljšem časovnem obdobju.

Vse najdbe iz let 2004, 2005 in 2006 hrani Gorenjski muzej v Kranju.

Rezultati triletnih raziskav in zaščitnega arheološkega izkopavanja so bili predstavljeni na razstavi v muzeju v Bohinjski Bistrici in v Kranju. Zanimiva je rekonstrukcija velike, z valovnico okrašene zgodnjerednjeveške keramične posode, ki po ocenjeni starosti sovпада z letnico prve omembe Pečane, tj. davno leto 973.

Kratek povzetek najpomembnejših arheoloških ostalin, najdenih na Pečani:

- a) ostanki temeljev domnevno rudarskega bivališča velikosti 4 x 4 m, odkopani na sedelcu sredi današnjih pašnikov;

Brus iz pečenjaka. Foto: Pavel Jamnik

Kamni tolkač. Foto: Pavel Jamnik

Kresilni kamen. Foto: Pavel Jamnik

Primerek lončenine, okrašene z valovnico.
Foto: Pavel Jamnik

Primerek lončenine. Foto: Pavel Jamnik

- b) fragmenti poznoantične lončenine, najdeni v malih testnih sondah na vzhodnem pobočju;
- c) fragmenti različno velikih in z valovnico okrašenih keramičnih posod iz obdobja zgodnjega srednjega veka;
- d) fragmenti keramičnih posod iz obdobja poznega srednjega veka ter iz 16. in 17. stoletja;
- e) železova ruda različne velikosti in različne kakovosti;
- f) deli železnega orodja nedoločljive starosti;
- g) konjske podkve iz različnih, tudi novejših časovnih obdobij, zaradi česar domnevamo, da so konje uporabljali za tovorjenje železove rude v dolino;
- h) bronasta zaponka (fibula) iz 1. stoletja po Kr.

Izgubljeno ali darovano

Omenjena bronasta zaponka iz 1. stoletja po Kr. je bila odkrita povsem naključno. Ko smo v testni sondi na globini 20 cm premaknili velik kamen, je pod njim ležalo bronasto presenečenje. Kot bi lastnik pred skoraj 2.000 leti hotel namenoma skriti svojo zaponko. Da bi jo izgubil, je težko verjeti. Bolj verjetna je domneva, da gre za daritveni (votivni) predmet, ki ga je nekdo z določenim namenom položil globoko v zemljo in pokril z zaščitnim kamnom.

V zadnjih desetih letih smo v slovenskih Alpah našli kar nekaj lokacij, kjer so rudarji in pastirji puščali svoje vredne predmete, za katere domnevamo, da so jih darovali v zahvalo za srečo pri delu v gorah.

Še izziv izvora imena Pečana

Ali je dobila ime po številnih štrlečih kamnih in skalah, ki jim po starem pravimo peči? Ali pa po talilnih pečeh? Domneva, da so na Pečani nakopano rudo tudi talili, je zelo drzna in zanjo doslej še ni bilo nobenih otipljivih dokazov (najdena žlindra ipd.). Ni pa nemogoče. Podobno ledinsko ime so Pečice na Veliki planini. Gre za skupino velikih skal (peči), na robu katerih so arheologi pred leti med izkopavanjem našli prazgodovinsko ter antično keramiko in nekaj fragmentov železove žlindre. Izvor imena Pečice ima torej obe možnosti, po bližnjih pečeh (skalah) ali po talilni peči. Da so talilne peči dale ime gorskim toponimom, dokazuje ime prelaza Ofenpass ali po retoromansko Pass Fuorn (v slovenskem prevodu prelaz Peči) na gorski cesti med švicarskim kantonom Engadin in Južno Tirolsko. Prelaz in njegovo širše območje sta znana iz zgodovine po železarstvu in po številnih talilnih pečeh, katerih ostaline so še danes vidne in na ogled turistom.

Literatura:

- Bizjak, J., *Rudarjenje v visokogorju Julijskih Alp*, V: Cevc, T. (ur.), *Človek v Alpah*, Ljubljana, 2006.
- Blaznik, P., *Škofja Loka in loško gospostvo*, Škofja Loka, 1973.
- Melik, A., *Planine v Julijskih Alpah*, Ljubljana, 1950.
- Müllner, A., *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien*, Wien & Leipzig, 1909.
- Ogrin, M., *Arheološke raziskave v Julijskih Alpah, Bohinj in Bled*, V: Cevc, T. (ur.), *Človek v Alpah*, Ljubljana, 2006.